Dejan Ajdačić

SlovoSlavia

Studia z etnolingwistyki słowiańskiej

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

SlovoSlavia

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Dejan Ajdačić

SlovoSlavia

Studia z etnolingwistyki słowiańskiej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2018

Dejan Ajdačić – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Słowiańskiej
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT
Jerzy Bartmiński

TŁUMACZENIA NA JĘZYK POLSKI
Miłosz Waligórski, Ewelina Chacia, Tomasz Kwoka, Lidija Nepop-Ajdačić

REDAKTOR INICJUJĄCY
Urszula Dzieciątkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ
Katarzyna Gorzkowska

SKŁAD I ŁAMANIE
Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI
Katarzyna Turkowska

Na okładce wykorzystano fotografię rozety z głównej cerkwi serbskiego klasztoru Žiča (XIII w.), fot. Dejan Ajdačić

© Copyright by Dejan Ajdačić, Łódź 2018
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08133.17.0.M

Ark. wyd. 16,2; ark. druk. 16,375

ISBN 978-83-8088-987-3
e-ISBN 978-83-8088-988-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Dejan Ajdačić i jego filologiczny świat (*Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska*) 7

I. Leksyka (wyrazy i koncepty)

Zmiana tożsamości narodowej a opozycja *swój/obcy* 19
Polskie leksemy o znaczeniu ‘zdrajca’ 27
Polskie określenia odstępcy od wiary 41
Teoretyczne aspekty analizy polskich leksemów o znaczeniu ‘migrant’..... 51
Samookreślenia emigrantów w polskiej eseistyce drugiej połowy XX wieku.. 61
Słownictwo erotyczne w językach słowiańskich 71
Čast ‘honor’ w języku serbskim..... 79
Pojęcie honoru jako ‘godności’ w językach słowiańskich..... 103
„Kolekcje wartości” i ich profilowanie..... 109
Kolekcje wartości, ich typy i profile w języku serbskim („braterstwo i jedność”) 121
Nowe słowiańskie wyrazy i metafory w Internecie (1999)..... 133
Nowe nazwy dla ludzi ze zdolnościami paranormalnymi 139

II. Frazeologia porównawcza

Etnolingwistyka i frazeologia..... 145
Ślady obrzędów i wierzeń ludowych we frazeologizmach serbskich
i ukraińskich (kalendarz obrzędowy i wesele) 157
Serbskie związki frazeologiczne z komponentem „dusza” i ich odpowiedniki
w innych językach słowiańskich 167
Frazeologizmy z komponentem „krew” w języku i dziełach literatury serbskiej 181
Polsko-chorwackie i polsko-serbskie porównawcze studia frazeologiczne.... 195

III. Badania naukowe

Teksty autorskie a rekonstrukcja językowego obrazu świata 203
Etnolingwistyka w Serbii 215
O etnolingwistyce Jerzego Bartmińskiego 223

Bibliografia 233

O tekstach 257

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

DEJAN AJDAČIĆ I JEGO FILOLOGICZNY ŚWIAT

Dejan Ajdačić jest teoretykiem i krytykiem literatury, folklorystą i etnolingwistą, badaczem kontrastywnej kulturologii słowiańskiej, tłumaczem i redaktorem, jest więc uczonym, którego nie daje się wiązać tylko z jedną lub dwiema dziedzinami badawczymi. W jego bogatym dorobku naukowym znajduje odzwierciedlenie dynamika zmian zachodzących w słowiańskim i europejskim życiu społeczno-politycznym oraz we współczesnej slawistyce. Jako Serb, pracujący najpierw w Uniwersytecie w Belgradzie, następnie na Ukrainie (w Kijowie), a od niedawna w Polsce (w Uniwersytecie Łódzkim), łączy znajomość trzech tradycji kulturowych słowiańskich – południowej, wschodniej i zachodniej, i potrafi ten potencjał znakomicie wykorzystać. Jako językoznawca o orientacji antropologicznej i literaturoznawca-slawista z wielkim wyczuciem i znawstwem odtwarza konteksty kulturowe wyrażeń językowych, w sposób kompetentny i subtelny analizuje teksty słowiańskiej literatury pięknej. Należy do młodej serbskiej inteligencji otwartej na Europę i świat. Mentalnie jest Europejczykiem z bogatym zapleczem własnej, serbskiej kultury.

Urodzony 22 stycznia 1959 roku w Belgradzie w rodzinie fizykochemików, pierwsze lata naukowego i zawodowego życia związał z miejscowym uniwersytetem: tu w 1984 roku ukończył studia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Belgradzie na kierunku literatury jugosłowiańskie i literatura światowa, tu w 1986 roku uzyskał tytuł doktora na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Rozumienie miłości i piękna w renesansowej poezji Dubrownika*, a w 2000 roku stopień doktora habilitowanego (temat rozprawy: *Świat demonów w literaturze serbskiego romantyzmu*). W latach 1986–1987 pracował w Funduszu im. Vuka Karadžicia, a w latach 1988–2002 – w belgradzkiej Bibliotece Uniwersyteckiej im. Swetozara Markovicia. W roku 1995 był redaktorem serbskiego czasopisma „Književna reč".

Jako bibliotekarz Oddziału Literatury Ludowej w Domu Wojsława M. Jovanovicia opracowywał bibliotekę oraz spuściznę pisarza i folklorysty, organizował spotkania autorskie, prezentacje książek i rozmowy o kulturze (o roślinach, jedzeniu i weselu) dla rocznika „Kody kultur słowiańskich". Tu w 1993 roku zorganizował konferencję naukową na temat „Magiczne i estetyczne w folklorze Słowian bałkańskich", której pokłosiem jest tom pt. *The Magical and Aesthetic in the Folklore of Balkan Slavs* (Belgrade 1994). W latach 2002–2003, pełniąc funk-

cję dyrektora biblioteki uniwersyteckiej, doprowadził do otwarcia biblioteki austriackiej i stworzył serię wystaw „My i oni" (o związkach Serbów z innymi narodami: z Węgrami, Bułgarami, Niemcami, Arabami), cykle „Tytani Uniwersytetu Belgradzkiego" oraz „Internet i społeczeństwo".

Otwarcie na inne kultury słowiańskie i refleksję nad kształtowaniem się naukowej terminologii etnolingwistycznej w Serbii przyniosło wydawane od 1996 roku w Belgradzie czasopismo „Kodovi slovenskih kultura", którego D. Ajdačić był pomysłodawcą, założycielem i głównym redaktorem. Publikowane tomy poświęcone były w kolejności: roślinom – 1 (1996), jedzeniu i napojom – 2 (1997), weselu – 3 (1998), częściom ciała – 4 (1999), rolnictwu – 5 (2000), kolorom – 6 (2001), dzieciom – 7 (2002), ptakom – 8 (2003), śmierci – 9 (2004), ognisku – 10 (2008)[1]. Idea pisma zorientowanego interdyscyplinarnie, otwartego na różne dyscypliny naukowe i kierunki badawcze, nawiązuje do założeń etnolingwistyki moskiewskiej oraz prac Nikity i Swietłany Tołstojów, według których tradycje ludowe można opisywać w kategoriach kodów semiotycznych i z ich pomocą uchwycić duchowość danej wspólnoty, jej widzenie świata i system wartości. Podkreślony w tytule pisma wybór takiego właśnie podejścia metodologicznego zdaniem redaktorów otwiera dobre perspektywy dla badań wewnętrznych prawidłowości kultury, rozumienia jej rozwoju w czasie i przestrzeni. Preferowanie kodowego odczytywania faktów folkloru nie wyklucza jednak innych podejść, zwłaszcza filologicznego i kulturowo-historycznego, pozwala je łączyć i dopełniać poprzez obserwację ich całokształtu jako jedności funkcjonalnej, której pojedyncze elementy istnieją, powstają i zanikają w często złożonych, a jednak z reguły dających się naukowo opisać relacjach wzajemnej zależności[2].

Od 2003 roku jako mąż dr Lidiji Nepop-Ajdačić z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Kijowskiego i ojciec dwóch synów, Jarosława i Mirosława, mieszka w Kijowie i pracuje w Katedrze Instytutu Filologii w Kijowskim Uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki w charakterze lektora języka serbskiego – do roku 2013 jako docent, od 2013 roku jako profesor wykłada język serbski i serbską literaturę, a także inne przedmioty slawistyczne. W 2017 roku został zatrudniony w Katedrze Filologii Słowiańskiej Wydziału Filologicznego w Uniwersytecie Łódzkim, gdzie prowadzi zajęcia z praktycznej nauki i translatoryki języka serbskiego oraz przedmiot „Walory kulturowe regionu".

---

[1] Do każdego tomu dołączono bibliografię powiązaną z tematem danego numeru. Pismo było recenzowane w wielu krajach, stało się też jednym ze źródeł słownika *Slavjanskie drevnosti* (red. N. Tolstoj, Moskva 1995–2012). Prace publikowane na łamach „Kodów" zostały odnotowane w kilku bibliografiach: *Bibliographie linguistique*, *Južnoslovenski filolog* oraz polskiej „Bibliografii Językoznawstwa Slawistycznego".

[2] D. Ajdačić, *Etnolingwistyka w Serbii*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 2006, t. 18, s. 67–75.

Już jako pracownik Uniwersytetu w Kijowie powołał do życia ukraińsko-serbski przegląd „Ukras" (od 2006 roku jest jego głównym redaktorem) i brał aktywny udział w stworzeniu bibliografii przekładów ukraińskich oraz badań folkloru serbskiego i serbskiej literatury – zredagował zbiór *Nowa serbska dramaturgia* (2006). W Kijowie zorganizował w latach 2006 i 2009 dwa „okrągłe stoły" z udziałem młodych serbistów ukraińskich, konferencje „Serbski pisarz Dragoslav Mihajlović" (24 kwietnia 2008[3]), „Słowiańska fantastyka" (11–12 maja 2012, 24 października 2014 i 23 września 2016) oraz „biesiady autorów" dla rocznika „Ukras". Z jego udziałem udało się nawiązać kontakty naukowe i dydaktyczne między Uniwersytetem Charkowskim i Uniwersytetem w Belgradzie – owocem współpracy były dwie konferencje zorganizowane przez Charkowskie Centrum Badań Bułgarystycznych i Bałkanistycznych.

Jako referent brał czynny udział w licznych konferencjach naukowych: w Serbii, Chorwacji, Macedonii, Bułgarii, Ukrainie, Rosji, Polsce, Słowacji, Słowenii, Austrii i Włoszech oraz w pięciu kolejnych Międzynarodowych Zjazdach Slawistów (w Bratysławie – 1993, Krakowie – 1998, Lublanie – 2003, Ochrydzie – 2008, Mińsku – 2013). Jako *visiting professor* kilkakrotnie wygłaszał wykłady w Bułgarii (Weliko Tyrnowo), we Włoszech (Pescara) oraz w różnych ośrodkach uniwersyteckich w Polsce: w Łodzi, Warszawie, Gdańsku i Lublinie. Dwukrotnie (w roku 2005 i 2009), jako stypendysta Kasy Mianowskiego, odbył staże naukowe w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Od początku swej naukowej i zawodowej działalności jest członkiem rad naukowych, kolegiów redakcyjnych oraz zespołów recenzenckich czasopism serbskich, bułgarskich i polskich. Od 1993 roku jest członkiem dwóch komisji przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów: Komisji Folklorystycznej i Komisji Etnolingwistycznej (od 2007 roku również członkiem Rady Naukowej czasopisma „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury", publikowanego w Lublinie pod redakcją Jerzego Bartmińskiego). Jest kierownikiem internetowych sieci kulturalnych *Projekt Rastko*.

Zainteresowania naukowe profesora Dejana Ajdačicia to w szczególności obrazy miłości, aspekty semiotyczno-semantyczne realiów mitologicznych, sfera fantastyki w literaturze pięknej oraz problemy relacji język a kultura, w tym złożone kwestie tożsamości etnicznej, narodowej i konfesyjnej. W kręgu słowiańskim serbski badacz jest dobrze znany jako autor ponad czterystu prac z zakresu folkloru Słowian bałkańskich i literatur słowiańskich oraz przekładów z polskiego, rosyjskiego, ukraińskiego, bułgarskiego na język serbski. Stałe miejsce w słowiańskiej nauce uzyskały jego rozprawy teoretyczne z zakresu folklorystyki i literaturoznawstwa, zwłaszcza szkice o „apelatywnych" gatunkach folkloru, transformacji

[3] Materiały z konferencji zostały wydane jako tom pt. *O delu Dragoslava Mihailovića*, Vranje 2009 (współred. Z. Momčilović).

gatunków, erotyku słowiańskim, aspektach magicznych, estetycznych i społecznych folkloru, w szczególności zaś studia dotyczące relacji pogranicza oraz związków tematycznych i gatunkowych folkloru i literatury, języka i folkloru, tradycji ludowych i literackich, mitologii i fantastyki[4]. Jego szkice były publikowane w językach: serbskim, bułgarskim, polskim, rosyjskim, angielskim i włoskim.

Znaczącą część dorobku naukowego Dejana Ajdačicia stanowi siedemnaście autorskich książek – z tego jedenaście opublikowanych w języku serbskim: *Izabrana dela* (1988, opowiadania, z Ivanem Srdanovićem), *Novak Kilibarda. Naučnik i književnik* (2000), *Prilozi proučavanju folklora balkanskih Slovena* (2004), *Slavistička istraživanja* (2007), *Futuroslavija. Studije o slovenskoj naučnoj fantastici* (2008, 2009), *Erotoslavija. Preobraženja Erosa u slovenskim književnostima* (2013), *Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija* (2015, z Lidiją Nepop-Ajdačić), *Perunoslavija. O paganskim bogovima u nepaganska vremena* (2016), *Radovi Dejana Ajdačića* (2016, z Verą Petrović), *Polonistički mozaik* (2016), *SlovoSlavija. Etnolingvistika i poredbena frazeologija* (2017) oraz sześć w języku ukraińskim: *Korotkyj ukrains'ko-serbs'kyj slovnyk spolučuvanosti sliv* (2005, z Julią Biłonog), *Futuroslavia* (2010), *Slavistyčni doslidžennja. Fol'klorystyčni, literaturoznavči, movoznavči* (2010), *Demony i bogy v slov'jans'kyh literaturah* (2011), *Erotoslavija: Peretvorennija Erosa u slov'jans'kyh literaturah* (2015), *Porivnjal'na serbs'ko-ukrajins'ka frazeologija: Navchal'nyj posibnyk* (2015, z Lidiją Nepop-Ajdačić), *Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija* (2015, z Lidiją Nepop-Ajdačić).

Jest redaktorem i współredaktorem wielu wydawanych w Belgradzie i w Kijowie monografii slawistycznych: o erotyce (*Erotsko u folkloru Slovena*, 2000), antyutopiach (*Antiutopije u slovenskim književnostima*, 1999), cudzie (*Čudo u slovenskim kulturama*, 2000), fantastyce (*Slov'jans'ka fantastyka. Zbirnyk naukovyh prac'*, 2012, oraz z B. Joviciem – *Slovenska naučna fantastika*, 2007), ciele (*Telo u slovenskoj futurofantastici*, *Slov'jans'ka fantastyka*, 2011; por. też *Ciało w futurofantastyce słowiańskiej*, współred. W. Walecki, Kraków 2013), Tesli (*Tesla kao lik u umetnosti*, 2014), Wenecji (z Persidą Lazarević Di Đakomo – *Venecija i slovenske književnosti: zbornik radova*, 2011), o literaturze serbskiej na Ukrainie (*Srpska književnost u ukrajinskom LitAkcentu*, 2015), o słowiańskich literaturach (*Kyjiv i slov'jans'ki literatury*, 2013). Jest również redaktorem wydanej po ukraińsku antologii współczesnego dramatu serbskiego *Novitnja serbs'ka dramaturgija* (Kyjiv 2006) oraz autorskich zbiorów prac Vojislava M. Jovanovicia (z Milanką Todić – *Fotografije Vojislava M. Jovanovića*, Beograd 1997; z Iliją Nikoliciem – Vojislav M. Jovanović, *Zbornik radova o narodnoj književnosti*, 2001), Novaka Kilibardy (*Epska mjera istorije*, Podgorica 1998; *Usmena književnost pred čitaocem*, Podgorica 1998; *Usmena književnost u službi pisane*, Rijeka Crnojevića 1998), Mykoły

[4] S. Tolstaja, *Otzyv o knige*, s. 253–254 (zob. przyp. 21).

Riabczuka (*Od Malorusije do Ukrajine*, Beograd 2003), Darka Suvina (*Naučna fantastika, spoznaja, sloboda*, Beograd 2009), Piotra Jakobsona (w 2010 roku z Persidą Lazarević Di Đakomo – *Južnoslovenske teme*, Beograd 2010 i *U čast Pera Jakobsena: Zbornik radova*).

Przedmiotem zainteresowań Dejana Ajdačicia w dużej mierze są **„tematy polskie"**. Ulubioną „przestrzenią badawczą" serbskiego uczonego jest literatura polska XIX i XX wieku. Dobrze znane polskim czytelnikom są jego prace o obrazie cara w utworze Juliusza Słowackiego *Poema Piasta Dantyszka*[5], artykuły o miłości Polek i rosyjskich oficerów w powieściach Józefa Ignacego Kraszewskiego *Moskal* i Stefana Żeromskiego *Uroda życia*[6], jak również publikacje o demonach w tekstach polskiego romantyzmu, w szczególności zaś o nazwach demonów wodnych[7], upiorze[8] czy Twardowskim i jego pakcie z diabłem[9]. W swej refleksji naukowej wiele uwagi badacz poświęca także kontekstom literatury współczesnej. W to bogate spektrum tematyczne i zakresowe wpisują się m.in. kwestie: miłości i infantylności w utworach Witolda Gombrowicza[10], przeobrażenia ciała w fantastyce Jastruna (w kontek-

---

[5] *Rosijs'ki cari u pekli pol's'kyh romantykiv*, [w:] *Literaturoznavči studiji*, vyp. 29, Kyjiv 2010, s. 8–13; *Rosijs'ki cari u pekli pol's'kyh romantykiv*, [w:] *Demony i bogy u slov'jans'kyh literaturah. Literaturoznavči ogljady*, Kyjiv 2011, s. 140–146.

[6] *Poljakinje i zaljubljeni ruski oficiri u dva poljska romana (Kraševski i Žeromski)*, [w:] *Erotoslavija: preobraženja Erosa u slovenskim književnostima*, Beograd 2013, s. 180–187.

[7] *Nazivi vodenih demona u poljskoj romantičarskoj književnosti 19. veka*, [w:] *110 lat polonistyki w Serbii – 110 godina polonistike u Srbiji. Zbornik radova*, Beograd 2006, s. 123–134; *Nazivi vodenih demona u poljskoj romantičarskoj književnosti XIX veka*, [w:] *Slavistička istraživanja*, Beograd 2007, s. 160–171; *Nazvy vodjanyh demoniv u pol'skij romantyčnij literatury*, [w:] *Komparatyvni doslidžennja slov'jans'kyh mov i literatur. Pam'jati Leonida Bulahovs'kogo*, Kyjiv 2008, s. 256–267; *Nazvy vodjanyh demoniv u pol'skij romantyčnij literatury*, [w:] *Demony i bogy u slov'jans'kyh literaturah. Literaturoznavči ogljady*, Kyjiv 2011, s. 86–101.

[8] *Upyr u pol's'kij literatury XIX stolittja*, [w:] *Jevropejs'kyj vymir ukrajins'koji polonistyky*, Kyjiv 2008, s. 144–153; *Upyr u pol's'kij literatury XIX stolittja*, [w:] *Demony i bogy u slov'jans'kyh literaturah. Literaturoznavči ogljady*, Kyjiv 2011, s. 102–115.

[9] *Černoknižnik pan Tvardovskyj i dogovor c d'javolom v literature XIX v.*, [w:] *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*, vyp. 11: *Vinograd'e* / Red. A. V. Gura, Moskva 2011, s. 323–330; *Černoknižnik pan Tvardovskij i dogovor c d'javolom v literature XIX v.*, „Slavia Occidentalis" 2011, t. 68, s. 57–64; *Čornoknyžnyk pan Tvardovs'kyj i dogovir z dyjavolom u literaturi XIX st.*, [w:] *Demony i bogy u slov'jans'kyh literaturah. Literaturoznavči ogljady*, Kyjiv 2011, s. 116–139.

[10] *Infantilizam i ljubav u Gombrovičevom „Ferdidurkeu"*, [w:] *Delo*, Beograd 1986 (t. 9–10), s. 187–191; *Infantilizam i ljubav u „Ferdidurkeu" Vitolda Gombroviča*, [w:] *Erotoslavija. Preobraženja Erosa u slovenskim književnostima*, Beograd 2013, s. 267–271; *Poljski papučić i raspusna Vjera (Tomaš Jastrun)*, [w:] *Erotoslavija: preobraženja Erosa u slovenskim književnostima*, Beograd 2013, s. 328–331.

ście słowiańskim)[11], symbole neopogańskie i kosmografia w twórczości Stanisława Lema[12] czy tożsamość emigrantów analizowana na podstawie tekstów literatury polskiej drugiej połowy XX wieku – twórczości Józefa Wittlina, Tymona Terleckiego, Czesława Miłosza i Stanisława Barańczaka[13]. Jeszcze inne tematy badawcze to np. wyobrażenia o Polakach w tekstach autorów słowiańskich[14].

Równie ważne miejsce w naukowych zainteresowaniach Dejana Ajdačicia zajmują **analizy lingwistyczne polskiej leksyki** ze znaczeniem 'migrant'[15], prowadzone w szerszych ramach opozycji *swój/obcy* oraz w kontekście różnych typów zmian tożsamości narodowej i etnokonfesyjnej, utraty tożsamości, podwójnej tożsamości, lekceważenia i zapomnienia „swojego", zrzeczenia (odrzucenia cech dawnej) tożsamości i jej zamiany (zrzeczenie się dawnej i przyjęcie nowej). W efekcie w swoich analizach D. Ajdačić dąży do ukazania różnych profili etnostereotypu i autoetnostereotypu, a także określania własnej tożsamości względem innej grupy wyznaniowej czy narodowej.

Godne podkreślenia jest to, że będąc slawistą o szerokich horyzontach poznawczych, Dejan Ajdačić konsekwentnie od wielu lat buduje **naukowe więzi serbsko-polskie**. Zainteresowanie polskimi badaniami w dziedzinie etnolingwistyki zaowocowało już opublikowaniem w roku 2011 w Belgradzie w wydawnictwie SlovoSlavia (w przekładzie Marty Beletić) książki Jerzego Bartmiń-

---

[11] *Fantastička preobraženja tela u erotskoj prozi savremenih slovenskih autora (Viničuk, Jastrun, Aćin, Goralik i Kuznjecov)*, [w:] *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*, t. 9: *Ciało*, Wrocław 2011, s. 161–169.

[12] *Simboli slovenskih neopaganskih organizacija*, [w:] *Slavistička istraživanja*, Beograd 2007, s. 134–145. Por. też: *Kosmografija u slovenskoj naučnofantastičnoj književnosti*, [w:] *Slavistička istraživanja*, Beograd 2007, s. 31–36.

[13] *Samovyznačennja emigrantiv v ese pol's'kyh pys'mennykiv drugoji polovyny XX st.*, [w:] *Komparatyvni doslidžennja slov'jans'kyh mov i literatur. Pam'jati akademika Leonida Bulahovs'kogo*, Kyjiv 2010, vyp. 11, s. 232–241; *Samovyznačennja emigrantiv v ese pol's'kyh pys'mennykiv drugoji polovyny XX st.*, [w:] *Slavistyčni doslidžennja: fol'klorystyčni, literaturoznavči, movoznavči*, Kyjiv 2010, s. 131–144; *Samoodređenje emigranata u esejima poljskih pisaca druge polovine 20. veka*, [w:] *Svet't na slovoto. Sbornik v čest na prof. Nikolaj Daskalov*, Veliko T'rnovo 2011, s. 299–307.

[14] *Predstave o Poljacima u memoarima Simeona Piščevića*, [w:] *Komparatyvni doslidžennja slov'jans'kyh mov i literatur. Pam'jati akademika Leonida Bulahovs'kogo*, Kyjiv 2007, vyp. 7, s. 276–280.

[15] *Teorijski aspekti proučavanja poljskih leksema u značenju 'migrant'*, [w:] *Komparatyvni doslidžennja slov'jans'kyh mov i literatur. Pam'jati akademika Leonida Bulahovs'kogo*, Kyjiv 2009, vyp. 10, s. 3–11; *Teoretyčni aspekty vyvčennja pol's'kyh leksem zi značennjam 'migrant'*, [w:] *Slavistyčni doslidžennja: fol'klorystyčni, literaturoznavči, movoznavči*, Kyjiv 2010, s. 145–157; *Poljske reči u značenju „izdajnik" (zdrajca)*, [w:] *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, Novi Sad 2011, br. 79, s. 121–135.

skiego *Jezik, slika, svet: etnolingvističke studije*, z obszernym szkicem o lubelskim językoznawcy[16].

W lubelskiej koncepcji etnolingwistyki kognitywnej Dejan Ajdačić znalazł bliskie sobie idee opisu języka w szerokim kontekście kultury i wykorzystał te inspiracje w swoich licznych studiach naukowych. Jego znaczącym dokonaniem było wydanie w Belgradzie w roku 2015 serbskiego tomu studiów nad wartościami pt. *O vrednostima u srbskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova*, który to tom przenosił na grunt serbski zasady wypracowane w Polsce – w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS – przyjęte jako podstawa teoretyczna *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. Dejan Ajdačić wystąpił w roli współredaktora jednego z tomów tego *Leksykonu* – razem z pracującym w Polsce Bułgarem Petarem Sotirovem wydał w Lublinie w roku 2017 tom poświęcony konceptowi HONOR w trzynastu językach słowiańskich i europejskich.

W czasopismach i zbiorach, które sam redagował (m.in. w „Kodovi slovenskih kultura"), opublikował ponad pięćdziesiąt prac polskich autorów. Kilkakrotnie przekładał teksty polskich autorów na język serbski. Były to m.in. studia Wojciecha Kajtocha, Andrzeja Stoffa, Dariusza Brzostka, Pawła Majewskiego, Sabiny Giergiel i Katarzyny Bocian. Sam wielokrotnie publikował w czasopismach oraz wieloautorskich monografiach w Polsce. Z Georgim Minczewem i Małgorzatą Skowronek zredagował tom *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych* (Kraków 2006), a z Wacławem Waleckim zbiór pt. *Ciało w futurofantastyce słowiańskiej* (Kraków 2013). Na łamach lubelskiej „Etnolingwistyki" w latach 2003–2008 ukazały się trzy szkice serbskiego autora o badaniach etnolingwistycznych w Serbii, o problemach tożsamości narodowej w kontekście opozycji *swój/obcy/inny* oraz o stereotypach kobiet u Słowian bałkańskich[17]. W kilku polskich tomach monograficznych zostały opublikowane jego artykuły poświęcone legendom[18], mitologii, mistyfikacji religii i fantastyce[19] oraz adaptacji

---

[16] *Beleška o Ježi Bartminjskom*, s. 537–549, szkic publikowany także jako: *Pro pol's'kogo movoznavcja Ježy Bartmins'kogo*, [w:] *Komparatyvni doslidžennja slov'jans'kyh mov i literatur. Pam'jati Leonida Bulahovs'kogo*, Kyjiv 2012, vyp. 16, s. 3–12; *Pro pol's'kogo movoznavcja Ježy Bartmins'kogo*, zob. http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/14120.

[17] *Etniczno-wyznaniowe stereotypy kobiet u Słowian bałkańskich*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 15, 2003, s. 139–145; *Etnolingwistyka w Serbii*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 18, 2006, s. 67–75 oraz *Zmiana tożsamości narodowej a opozycja swój/obcy*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 20, 2008, s. 149–157.

[18] *Legendy starotestamentowe w folklorze prawosławnych Słowian Bałkańskich*, [w:] *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, Kraków 2006, s. XLIII–LVI.

[19] *Rodzaje mitologizacji państwa w literaturze fantastycznej (z przykładami z literatur słowiańskich)*, [w:] *Mitologizacje państwa w kulturze i literaturze iberyjskiej*

telewizyjnej i medialnej[20]. W roku 2016 ukazała się bibliografia adnotowana dorobku naukowego Dejana Ajdačicia (*Radovi Dejana Ajdačicia. Anotirana bibliografia*), zawierająca – poza wykazem publikacji, referatów i projektów z udziałem badacza – szkice na temat całościowej oceny jego zróżnicowanego tematycznie, zakresowo i materiałowo dorobku[21].

W Polsce rzadko mamy okazję czytać prace Serbów, którzy po wojnie bałkańskiej szukają dla siebie miejsca w Europie. Książka ***SlovoSlavia. Studia z etnolingwistyki słowiańskiej***, którą otrzymuje do rąk polski czytelnik, ukazuje tylko cząstkę bogatej i złożonej problematyki podejmowanej przez serbskiego slawistę. Szkice ułożone w ramach trzech części – *Leksyka*, *Frazeologia porównawcza* i *Badania naukowe* – przynoszą zarówno problemy teoretyczne, jak i analizy oraz opisy stanu badań. W części pierwszej zawarte są studia o zmianie tożsamości narodowej w kontekście opozycji *swój/obcy*, analizy leksemów ze znaczeniem 'zdrajca', polskie określenia 'odstępcy od wiary', samookreślenia emigrantów w polskiej eseistyce drugiej połowy XX wieku oraz teoretyczne aspekty analizy polskich leksemów o znaczeniu 'migrant'. Znalazły się tu także teksty na temat słownictwa erotycznego w językach słowiańskich oraz analizy znaczeń słowa *čast'* 'honor' w języku serbskim i pojęcia honoru jako 'godności' w językach słowiańskich. Inne analizy pojęć aksjologicznych to ważne dla interpretacji konceptów aksjologicznych i analizy współczesnego dyskursu publicznego (słowiańskiego i europejskiego) studia na temat „kolekcji wartości", ich typów oraz profilowania. Spektrum tematyczne części wzbogacają dodatkowo dwa szkice o słownictwie najnowszym: o nowych słowiańskich wyrazach i metaforach w Internecie oraz nazwach ludzi ze zdolnościami paranormalnymi. Część drugą rozpoczyna tekst teoretyczny o relacji między etnolingwistyką a frazeologią, zaś po nim następuje szereg studiów szczegółowych dotyczących śladów obrzędów i wierzeń ludowych w serbskich i ukraińskich frazeologizmach związanych z kalendarzem obrzędowym i weselem, analizy serbskich związków frazeologicznych z komponentami „dusza" i „krew" oraz przegląd

---

i polskiej, Zielona Góra 2014, s. 387–401; *Mistyfikacja religii pogańskiej. Księga Welesa we współczesnej fantastycznej prozie wschodniosłowiańskiej*, [w:] *Mitologizacja kultury w polskiej i iberyjskiej twórczości artystycznej*, Zielona Góra 2015, s. 395–405.

[20] *Telewizyjna i filmowa adaptacja „Profesjonalisty" – „smutnej komedii" Dušana Kovačevicia*, [w:] *Przeszłość w kinie Europy Środkowej i Wschodniej po roku 1989*, Poznań 2008, s. 139–148.

[21] Są to szkice moskiewskiej etnolingwistki i folklorystki Swietłany Michajłownej Tołstojowej (S. Tolstaja, *Otzyv o knige*, s. 253–254), serbskiego teoretyka i historyka literatury, tłumacza i redaktora Bojana Jovicia (B. Jović, *Slavistika kao poziv*, s. 255–256) oraz ukraińskiej lingwistki Weroniki Jarmak (V. Jarmak, *Recenzija na bibliografiju doktora filologičeskih nauk, profesora katedry slavjanskoj filologii Kievskogo nacional'nogo universiteta imeni Tarasa Ševčenko Dejana Ajdačiča*, s. 257–259).

badań polsko-chorwackich i polsko-serbskich porównawczych studiów frazeologicznych. Część trzecia zawiera trzy artykuły na temat rekonstrukcji językowego obrazu świata w świetle tekstów autorskich, przegląd badań etnolingwistycznych w Serbii i omówienie koncepcji etnolingwistyki kognitywnej Jerzego Bartmińskiego, do którego metodologii i ustaleń w swoich studiach serbski uczony wielokrotnie nawiązuje.

I

LEKSYKA (WYRAZY I KONCEPTY)

ZMIANA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ A OPOZYCJA *SWÓJ/OBCY*

Wyobrażenia o własnym narodzie i innych nacjach od dawna przyciągały uwagę badaczy z różnych dziedzin nauki, a w końcu XX wieku powstało kilka nowych dyscyplin, które się nimi zajmują. Są to m.in.: imagologia, etnolingwistyka, emigrantologia, studia postkolonialne. Zmiany tożsamości narodowej wiążą się ze zmianami wartości życiowych człowieka. Celem moich badań jest przy tym określenie możliwych granic przyszłych badań i rozpatrzenie możliwości połączenia w nich osiągnięć różnych dyscyplin.

Tożsamość zbiorowa konstytuuje się poprzez kontrastowanie własnej grupy narodowej i wyznaniowej z inną grupą narodową czy wyznaniową. Opozycja (gradualna) *swój/obcy* niekoniecznie przekłada się na wrogi stosunek do obcych, ale w sytuacji konfliktu zwykle tak się dzieje. Gdy ktoś chce zwiększyć liczbę opozycyjnych cech dwóch tożsamości, prawie każdy segment życia i kultury może przekształcić w obiekt przeciwstawienia. Na przykład sposób odżywiania, ubierania się, gest rytualny lub przywitanie, które są złożonymi systemami kodowymi, mogą zostać sprowadzone do opozycji *swój/obcy* (pije alkohol/nie pije alkoholu, żegna się trzema palcami/nie żegna się trzema palcami). O p o z y c j a g r a d u a l n a *swój/obcy* może mieć szeroki diapazon: od zainteresowania tym, co nie jest swoje do wrogości. Pod opozycję tę podciąga się też inne, tworząc złożony system odniesień do własnej i innych grup, jak na przykład opozycje przestrzenne (*bliski/daleki, wschodni/zachodni*), opozycje wielkości i mocy (*nieliczny/liczny, mocny/słaby*), opozycje przynależności do innych wyznań (*tegoż wyznania/innowierczy*).

Do nazywania przedstawicieli własnego narodu w języku serbskim służy wyraz *sunarodnik*, przedstawicieli innej narodowości nazywa się zaś *strancima* albo *tuđinima*. Człowiek, który opuścił swoje środowisko jest nazywany *iseljenik*, a człowiek, który przybył skądś – *doseljenik, došljak*. Prawdopodobnie w innych językach słowiańskich odpowiednie wyrazy są podobne, co można dokładnie zbadać, dokonując analizy etymologicznej i semantycznej tych nazw.

Jerzy Bartmiński i Małgorzata Mazurkiewicz-Brzozowska w artykule *Lud. Profile pojęcia i ich konteksty kulturowe* rozpatrywali profile polskiego pojęcia *LUD* na podstawie materiału polskiego słownika aksjologicznego, przygotowywanego w Lublinie [Bartmiński, Mazurkiewicz-Brzozowska 1993]. Warto by było zbadać profilowanie podobnych pojęć w językach słowiańskich. Analizę znaczeń słów serb. *sunarodnik, stranac, doseljenik, iseljenik* należałoby przeprowadzić

na podstawie bogatego materiału, z uwzględnieniem aspektów aksjologicznych – ważnych dla ustalenia tożsamości i jej zmiany – we wszystkich procesach identyfikacji i samoidentyfikacji.

Wspólnoty narodowe i wyznaniowe. Wyobrażenia o własnej grupie są stronnicze, gdyż ujmują świat z perspektywy narodowej bądź wyznaniowej – pozytywne oceny są związane z tym, co jest swoje, a to, co odmienne, jest odbierane jako obce. Cechy własnego narodu albo grupy porównuje się z cechami innych, przy czym w ich ocenie zachowuje się większy czy mniejszy dystans, sympatię lub antypatię, akceptację lub niechęć. Przy zmianie tożsamości narodowej i wyznaniowej to poczucie więzi „przesuwa się" z jednej wspólnoty na inną.

Subiektywność. Poczucie przynależności nie jest identyczne u wszystkich członków jednej wspólnoty, jak również wyobrażenia każdego z nich o własnej wspólnocie różnią się. Dlatego trzeba wyodrębnić poszczególne składniki tożsamości, które uczestniczą w procesach identyfikacji i samoidentyfikacji oraz wziąć pod uwagę ich wzajemne powiązania.

Pojedyncze składniki tożsamości. Sąd subiektywny, wchodzący w związki z istniejącymi kolektywnymi sądami o tożsamości narodowej i wyznaniowej, wbudowuje się w indywidualny obraz Innego na podstawie własnego doświadczenia i relacji ze wspólnotą. Stosunek jednostki do swego narodu i do innych narodów jest złożony, i wynika z osobistych kontaktów z różnymi przedstawicielami tych narodów. Dążności do nadania jednemu narodowi rozpoznawalnych cech przeciwstawia się fakt różnorodności ludzi, którzy do niego należą, co sprawia, że proces kształtowania się stereotypów jest skomplikowany.

Wyobrażenia o sobie i o Innych, stereotypy narodowe i wyznaniowe oraz autostereotypy są subiektywne i ulegają zmianie wraz ze zmianą stosunku do własnej tożsamości, do grupy identyfikowanej dotąd jako swoja, a także do grupy nowej, która staje się własną.

Jednostka posiada szereg cech indywidualnej tożsamości, w którą wbudowane są cechy przynależności do grupy. Ze względu na to stosunek indywidualnej tożsamości do tożsamości kolektywnej jest złożony, gdyż jednostka ma zarówno cechy indywidualne, jak i cechy przynależności do grupy (Murzyn, przedstawiciel narodu imperialnego, przedstawiciel małego narodu, wykluczanej klasy/kasty i inne). Cechy kolektywnej tożsamości są traktowane także jako własne. Kształtowanie się poglądu na świat jest uzależnione od tego, czy dana osoba preferuje wartości indywidualne, czy „uwewnętrznione" wartości grupy. Tę hierarchię wartości jednostka w większości wypadków (w sposób zmodyfikowany) przyswaja od ludzi, którzy ją wychowują, ale są one odczuwane i przejawiane indywidualnie. Relacje jednostki z daną grupą społeczną, plemieniem, grupą wyznaniową i narodem uzależnione są od wychowania i doświadczenia. Wartości ukształtowane w tych procesach i przejawiające się w życiu jednostki są „uwewnętrznionym" kolektywnym odczuciem.

Etnostereotypy powstają i przejawiają się wewnątrz struktury osobowości świadomie, podświadomie i nieświadomie. Świadomie i rozumowo tworzone